

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Copyright © 2022, Dušan Miklja

Copyright © 2022 za ovo izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-04507-9

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

Dušan Miklja

Gradovi kao sudbina

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Beograd, 2022.

PROLOG

*Kada beda i zanos
Izazovu snažan osećaj samoće
Tražim neko predgrađe u sumrak, i tada,
Kroz sumornu zemlju od pre pola veka
Obogaćenu i opustošenu ljubavlju i razočaranjem,
Gledam dečaka koji sam nekada bio
Sa setom se sećam sebe
I osećam prve kapi kiše
Po sasušenoj zemlji mojih ulica sa limenim krovovima
I vrteški sa konjima
Malene lokomotive i njenog zvižduka,
Svet koji jedva naziremo kada smo usamljeni
U ovom haosu buke i cementa
Gde nema mesta za baštu
Sa glicinijama i karanfilima*

Anibal Troilo, *Stihovi za tango*¹

¹ *Stihove za Tango* pisac je pronašao u sledećem izdanju: Ernesto Sabato, *Pre kraja*, prevela sa špan-skog Bojana Kovačević Petrović. Novi Sad: Akademska knjiga, 2018.

Naše najdublje i najživlje želje i njihovi susreti (ili sudari) sa svetom koji nas okružuje – to je, uglavnom, ono što određuje našu sudbinu.

Ivo Andrić, Znakovi pored puta

I

UBRIZGAVANJE KRISTALA LEDA

Rim, 1990. godine

U četvrti Parioli, gusto zasejanoj rezidencijama i ambasadama, nikada se kao te noći nije čula nepodnošljiva buka. Kao da su se sve ale sveta zatekle u jednoj od najprestižnijih četvrti Rima, i to sa samo jednom namerom: da poremete san i spokojstvo građana. Nije to bila uobičajena saobraćajna pomama praćena trubljenjem nestrpljivih vozača, škripom kočnica, preglasnom muzikom i dovikivanjem, raspomamljenim sirenama i alarmima. Za otmen kraj – retkoj ali prepoznatljivoj pojavi. U zvučnom metežu, naprotiv, bilo je teško odrediti šta se to čuje, ali bilo je sasvim jasno da je reč o nečemu zlosutnom i uznemirujućem.

Žiteljima Pariolija, nasilno razbuđenim i nedovoljno rasanjenim, svašta je padalo na pamet. Iako su poznavaooci Biblije prizvali u

sećanje Jerihonske trube, više je bilo onih, takođe dugovečnih žitelja Pariolija, koji su potražili analogiju u bližoj prošlosti. Još određenje: u sporadičnom bombardovanju Rima u Drugom svetskom ratu, kada su bombe bačene na siromašan kvart na obodu grada.

Istini za volju, vazdušni napad se i tada jedva čuo, te je dopirao samo kao odjek daleke grmljavine. Žitelje Pariolija je, drugim rečima, manje uznemirio od nasrtljive i u vremenu mira neuobičajene pomame. Iako je buka i nas razbudila, doživeli smo je kao prolaznu neugodnost, maltene kao zujanje komaraca koji se mogu odagnati rukom. Takvo tumačenje može se objasniti i posebnim stanjem u kojem nas je zatekla opšta pometnja. Te večeri smo se kasno vratili sa jednog od ispraćaja pre povratka u našu zemlju. Iznudenog pre isteka mandata, drugim rečima: po kazni. Iako je zvaničan ukaz prispeo iz ministarstva, manje-više se znalo da je moje povlačenje sa mesta savetnika naloženo sa višeg mesta. Imajući to u vidu, ni ispraćaj za koji su se postarali prijatelji nije prštao od veselja, iako je zalivan opojnim italijanskim vinima, koja su nas učinila manje osetljivim na sirene i alarme. Verovali smo da će buka s vremenom uminuti, što se, nažalost, nije dogodilo. Neusklađene zvučne krhotine parale su vazduh i džinovsko platno spokoja koje noću prekriva Parioli. Opirući se i dalje buci što uznemirava, krajičkom oka sam primetio da supruga, već sasvim razbuđena, sedi u krevetu i netremice gleda u ulazna vrata naše sobe.

Pre nego što čitaocu otkrijem šta je potom usledilo, opisaću stan u kojem smo boravili. Bio je to *appartamento* starinskog kova, kao uostalom i većina drugih u tom kraju. Tavanice su u njima visoke, a pod od mermera kao u muzejima. Vrata između soba ni gorostasima ne bi bila tesna. Sve je u njemu bilo veće i prostranije nego u savremenim nastambama. Takva gradnja je imala i mana jer je

habitazione te veličine nemoguće zagrejati. Crnjanski se, uostalom, u *Hiperborejcima* žalio da se nigde više nije nazimio nego u Rimu. Za tu vrstu stanova, za *appartamento* sa plemićkim rodoslovom, uvredljiva je i sama pomisao na savremeno pokušstvo. Takođe starinski, pomalo crvotočan nameštaj, samo je dodatno svedočio o odanosti starinskoj otmenosti. Prostorije koje bi više pristajale zamku bile su kao stvorene za snimanje nekog horor filma. E pa, upravo takav film nam se odmotavao pred još nedovoljno rasanjenim očima.

Prateći suprugin pogled, primetio sam da se vrata spavaće sobe sporo otvaraju. Prvo što sam ugledao (u stvari ništa nisam ugledao jer sam bio zaslepljen snažnim snopom svetlosti iz baterijske lampe) više je bilo u domenu nagađanja. Bez svesti o tome, u istom trenutku pokrenut je mehanizam koji je zapanjujućom brzinom, kao u računaru, ređao mirijade kombinacija o tome ko nas pohodi usred noći. Isprva sam pomislio, što je imajući u vidu alarme i sirene bilo najlogičnije, da je na pragu kućepazitelj koji je došao da nas upozori ne moguću opasnost, na požar ili poplavu zbog pucanja neke dotrajale cevi. To što je razum nudio kao verovatno i prihvatljivo nije bilo dovoljno.

Da pred vratima nije kućepazitelj, razuverio nas je grub glas nepoznatog uljeza: – *Stai zitto*.

Nismo, drugim rečima, smeli da pisnemo.

Pošto je naredio da legnemo potrbuške kako ne bismo videli šta se događa, upustio se koliko u poučnu, toliko u preteću propoved: – Siguran sam da pratite vesti i da znate šta se događa onima koji se ogluš e o zapovesti.

Iako smo, naravno, dobro znali šta se događa, nasilnik se potrudio da to naglasi. Najgore od svega je bilo to što nisam znao da li je sam ili je u društvu saučesnika. Isto tako nisam mogao da vidim

šta ima u rukama. U jednoj je držao baterijsku lampu. Ali šta je u drugoj: pištolj ili nož?

Sa glavama zagnjurenim u jastuke, preostalo nam je jedino da, kao prestrašene zverčice u leglu, oslušujemo korake, preturanje tašni i odeće, otvaranje i zatvaranje fioka, presipanje u plastične vreće, jedva čujno došaptavanje i nerazgovetno dogovaranje. Iako je i to bilo dovoljno zastrašujuće, trenuci neizvesnosti u iznenada nastaloj tišini učinili su da, i pre nego što je dospela do uma, jeza zavlada celim mojim bićem. Kao da su mi u krvotok ubrizgani kristali leda, dospeo sam u stanje oduzetosti u kojem je bilo prostora samo za jednu nedoumicu. Da li će nam – dok ležimo potrbuške – pucati u potiljak ili će ipak otići.

Nije mi bio prvi put da se suočavam sa opasnošću. Bio sam u snagama Ujedinjenih nacija koje su čuvale mir na Sinaju. Izveštavao sam o ratovima u Africi. Na Kosovu sam se zadesio između Gurka, prethodnice NATO-a, i pomahnitalog poručnika koji nije pristajao na povlačenje. Nagledao sam se svakojakih strahota u svetu. U Njujorku sam, najzad, i sam bio meta razbojničkog napada. Ali ništa – i doslovno ništa – nije moglo da se poredi sa neizvesnošću tih nekoliko trenutaka kada nisam znao da li će, s odlaskom napadača, tišina potrajati ili će biti narušena hicima u potiljak. Kao što, sve do tada, nisam znao da treptaj vremena može da traje beskonačno dugo.

Pitao sam se kasnije u čemu je razlika. Zbog čega je manje strašan prizor građanskog rata u Nigeriji u kome ražalovan oficir vezan za stablo palme mirno čeka da ga pokose hici streljačkog stroja. Na mnogim fotografijama se, najposle, vidi kako osuđenici na smrt gotovo spokojno ili makar sa fatalističkom pomirenošću očekuju

kraj. Znaju šta će da ih zadesi. Upravo to jeste ono što sebi ne mogu da priušte taoci neizvesnosti – oni koji bi radije stali pred streljački stroj nego bespomoćno razmišljali o tome li će im pucati u potiljak.

Kada je tišina potrajala dovoljno dugo da zaključimo kako smo pošteđeni, oprezno smo se pridigli. Uverivši se da su napadači otišli, pozvao sam policiju. Pristigli su, ne mogu da se požalim, veoma brzo. Rekli su da smo se „razborito“ poneli. Da je veoma „razumno“ što nismo pružili nikakav otpor. Baš kao i napadači, podsetili su nas šta se dešava nesrećnicima koji se uzjogune.

Pomislio sam kako ne mogu da razumem takvo rasuđivanje. Umesto da nas obaveste šta nameravaju da preduzmu, zasipaju nas pohvalama za „razumno ponašanje“ i „dobro vladanje“. Kao da smo polaznici akademskog seminara a ne žrtve napada. Izostali su, tako, odgovori na neizbežna pitanja. Na primer o tome gde je bio kućepazitelj u vreme napada? Da li je slučajno baš te noći bio van Rima? Kako su se razbojnici tako tiho – i bez šuma – obreli u stanu?

Policijski istražitelji su i tom prilikom i u kasnijim razgovorima odlučno odbacivali sumnje da je kućepazitelj na bilo koji način umešan u ponoćnu provalu i da je bio van Rima sa jedinim ciljem da sebi obezbedi alibi. Iako to nisu izričito naglasili, stavili su dovoljno jasno do znanja da je kućepazitelj „njihov čovek“, to jest da radi za policiju kao i svi drugi pripadnici tog esnafa u Rimu. Nisu morali da me uveravaju da im je to obaveza koja je prvi put davno uvedena u Parizu, ali se već više vekova održava i neguje u mnogim drugim evropskim gradovima.

Ostalo je bez odgovora i još nešto. Kako su napadači znali za moj povratak? Pošto je stan bio u vlasništvu naše države, ko je mogao da ih obavesti o tome? Ko im je, najzad, dao ključ? U stan su ušli

nečujno, dakle, nisu morali da provaljuju. Pitanje koje se nametalo – da li je sve to bilo moguće bez znanja, bolje reći saučesništva kućepazitelja i njegovih nalogodavaca – bilo je van domena istrage. Sve se, drugim rečima, završilo potpisivanjem zapisnika u kome su pobrojane nestale stvari iz *habitazione*-a, među kojima je bio i pojedinačno opisan suprugin nakit.

Znao sam da je za policiju slučaj time okončan. Tako je i bilo jer se nikada više nismo čuli. To je, najblaže rečeno, bilo neobično zato što se provala u stan diplomate sa mogućim pogibeljnim ishodom nikako nije mogla svrstati u banalne kriminalne slučajeve. Imajući u vidu da su izaslanici stranih država ne samo međunarodnim konvencijama već i domaćim propisima posebno zaštićeni, nezainteresovanost rimske policije teško je objašnjiva. Isto koliko i odsustvo podrške i ambasade u Rimu i ministarstva u Beogradu. To što sam mogao da budem pokojnik nije ih nimalo uznemirilo. U ambasadi se sve svelo na izraze žaljenja. Kao kada vas neko slučajno zgazi u gužvi, pa se zbog toga izvinjava. Iz Beograda je takođe prispela nemušta poruka kojom tobože traže detaljnija obaveštenja. Bez reči žaljenja.

U interesu im je, dakle, bilo da sve zataškaju. Šta sam mogao drugo da zaključim znajući da se u istovetnim prilikama ugroženosti života stranog izaslanika redovno pridaje najveća pažnja? Da, ponekad, u slučaju nedovoljne spremnosti države domaćina da se „slučajem“ ozbiljno pozabavi, takav propust može da eskalira u ozbiljan diplomatski skandal.

KAMPO DEI FJORI

U očekivanju povratka dane sam provodio u nekoj od tratorija² na Trgu Kampo dei fjori. Nije to bio nasumičan izbor. Proistekao je, naprotiv, iz potrebe da se sa najdražom Italijom raspravim upravo na trgu koji na malom prostoru izlaže sve njene vrline i mane.

Kampo dei fjori je u XVI veku bio centar grada u čijim su se mnogobrojnim tratorijama okupljali znameniti Rimljani. Među njima i Bordžije, koje su u istom kraju zapamćene po incestuoznim vezama, orgijama i drugim razvratnostima. Trg je, drugim rečima, bio središte svetkovina i razuzdanog provoda, ali i povremenih smaknuća, o čemu svedoči i statua Đordana Bruna, spaljenog na istom trgu.

U prepodnevnom časovima na trgu se otvara pijaca na čijim tezgamama je cveće, voće i povrće upilo u sebe sve boje ovoga sveta. Ne znam da li je Paul Kle boravio u Rimu, ali ako jeste, mora da je za boje na svojim platnima izabrao upravo one sa Kampo dei fforija. Što se mene tiče, sa trgom sa imenom cveća po svom *popolare*³ karakteru može da se nadmeće jedino narodska četvrt Trastevere. Kako iz svega toga proizilazi, nije bilo prigodnijeg mesta za raspravu sa zemljom koju sam „sa predumišljajem“ voleo. Nisam slučajno tu ljubav izrazio rečima koje se na sudu koriste da opišu kako je počinjeno neko zlodelo. E pa, ako se „sa punom svešču“ čine nedela, i ljubav nastaje na isti način. Ali i zamire. Nije mi više bilo ugodno u zemlji „izabranici“. Kako bi i bilo kada je, kao vlažnom krpom, izbrisano sve lepo što sam u njoj doživeo.

² Italijanski: *tratoria* – gostionica, restoran. (Prim. lekt.)

³ Narodskom.

Kakav je, onda, bio smisao izbora Trga Kampo dei fiori za mesto samoraspinjanja? Što sam više razmišljao o tome, bio sam uvereniji da za to postoji neko objašnjenje. Još određenije: da izgubljene i napuštene nedokučiva sila vodi do mesta na kome će doživeti prosvetljenje ili se makar malo rasteretiti muka. Prisećao sam se, u potvrdu toga, da me je – zalutalog u Atini – na put izvela žiška u kandilu kapele Svete Petke, a u Rimu osvetljeni vitraži Crkve istinitog Isusovog krsta.

Pitao sam se, ipak, kakva je svrha preispitivanja, takoreći izvrtanja utrobe, na trgu koji je imao uzvišene trenutke, ali na kome je, isto tako, sa odobravanjem svetine spaljen Đordano Bruno. Da se koliko-toliko izborim sa opterećujućom nedoumicom, pomogao mi je Alber Kami, koji je u eseju *Pisac i njegove utvare* napisao: „Malo je onih koji pripovedaju, koji osećaju mračnu ali opsesivnu potrebu da zaveštaju svoju dramu, svoju nesreću, svoju samoću, da svedoče o mučeništvu jedne epohe“.

Udubljujući se još jednom u Kamijevu poruku, zaključio sam da nimalo nije utešna. Da je, naprotiv, obeshrabrujuća. Kao da se meni lično obraća, francuski pisac u istom eseju priznaje da to što je napisao zvuči „pesimistički“. „Ali kako drugačije misliti?“ Otkud sam, dođavola, to mogao da znam. Imajući u vidu stanje u kome sam se jedva održavao, bio sam poslednji koji ima odgovor na to pitanje.

Ako me je Kami doveo u stanje potištenosti, Barbara Kingsolver me je potpuno dotukla: „Na svetu ne postoji pravda“, zaključila je u delu *Biblija otrovne masline*. „Ovaj svet je glave dobrih kosio jednom gnusnom strahotom za drugom, a ja za života neću videti da pokorni išta nasleđuju. Ono čega ima na ovom svetu jeste težnja ljudskih grešaka da se, poput vode, poravnaju širom svog polja uticaja. To

je otprilike ono što mogu da kažem kad pogledam unazad. Postoji mogućnost ravnoteže. Nepodnošljivi tereti koji se, ipak, nekako nose sa određenom ljupkošću.“

Pogađate da sam posle ovoga naručio još pića. Pa na čijoj su strani, dođavola, Kami i Barbara? Na strani vlasnika tratorija ili napuštenih i izneverenih?

Iako je od ponoćnog napada prošlo nekoliko dana, još sam bio u stanju zaleđenosti. Pokušaji da pićem istisnem iz krvotoka kristale leda redovno su se završavali neuspehom. Povratak toplokrvnosti, napokon sam shvatio, nije bio uslovljen fiziološkim potrebama. Tu je vladao nered.

Kao da um više nje imao nikakvog udela, stanjem i duha i tela gospodarila su isključivo osećanja. Da upravo ona nisu bila ni od kakve pomoći, svedočila je neprestano narastajuća plima očajanja, koja je i doslovno potapala već nejake pokušaje da objasnim minule događaje. Umesto da tragam za razboritim odgovorima, prepustio sam se beznađu. Iako bez ikakvog smisla (bez udela uma nije ga ni moglo biti), odgovornost za ponoćni napad proširio sam na celu naciju. Na naciju koju sam „sa predumišljajem“ voleo.

Poniženost me je surovo razjedala. Mučila me je razdiruća neodumica da li sam, uprkos nepovoljnim okolnostima, ipak mogao da se suprotstavim napadačima. Čak toliko da sam više puta pokušao da ustanem iz kreveta bez oslanjanja na ruke. Kada su pokušaji učestali, supruga je, s razlogom, posumnjala da sam „sišao sa uma“. Umirio sam je rekavši da samo nastojim da otkrijem da li sam u času napada mogao da iskočim iz postelje bez korišćenja ruku.

– Proganja me stid što nisam pružio nikakav otpor.

– Pa, upitala me je podrugljivo, šta si zaključio? Možeš li da se iskobeljaš bez oslanjanja.

– Ne mogu – priznao sam.

– Zašto onda mučiš sebe?

Pre nego što je sačekala odgovor, primetila je da bi, dok se kopr-cam u postelji, napadač imao dovoljno vremena da me udarcem noge (bez potrebe da koristi pištolj ili nož ili nešto drugo što je imao u ruci) sravni sa zemljom.

Ćutke sam joj dao za pravo.

– Kao da nisi čuo šta je rekao policijski istražitelj? Da smo se poneli razumno što smo poslušali upozorenje da ništa ne pokušavamo.

– Inače?

– Inače bi nas verovatno ubili.

Iako je nerado o tome govorila, niko je nije mogao razuveriti da napad nije potekao iz razbojničkih, pljačkaških pobuda. Bila je, naprotiv, uverena u to da su nalogodavci imali u vidu samo dve mogućnosti: da nas nasmrt preplaše ili, u slučaju otpora, ubiju. U ovom drugom slučaju protivljenje bi sasvim pristajalo tumačenju za javnost kako smo ubijeni opirući se napadačima. Odbijao sam, ipak, da razbojništvo isključim kao motiv upada u stan, navodeći u prilog takvog stanovišta činjenicu da su napadači pokupili nakit i ispraznili nam novčanike.

Sada me je supruga gledala kao budalu.

– Da li ti je možda palo na pamet da su to učinili da zametnu trag? Da prikriju prave namere? Jesi li se upitao zašto su kod toliko drugih vrednijih stvari poneli samo kompjuter? Da li si uopšte primetio da su nestale sveske u kojima si beležio svoja zapažanja o radu ambasade, ali i o prilikama kod nas i u svetu?

Bila je u pravu. Zbog čega bi, inače, pljačkaše zanimalo šta mišlim i zapisujem? Da se razbojništvo isključi kao motiv upada u stan, postarali su se sami napadači. Prevideli su da će zaplene svezaka poslužiti kao krunski dokaz da su postojale drugačije namere. Upravo one na koje je ukazala moja supruga.

O motivima napada koji se nisu ticali pljačke mogao sam samo da nagađam. Iz široke lepeze nasumično osumnjičenih izdvojio sam naše i strane vlasti, obaveštajne agencije, albansku mafiju. Sve to, naravno, u domenu pretpostavki. Bez imalo izvesnosti da ću ikada saznati šta se zaista dogodilo. Pa, bilo je mnogo onih koji mi nisu želeli dobro. Zbog zlopamćenja vlasti. Zbog surevnjivosti zaposlenih u ministarstvu. Zbog precenjivanja – sa mog stanovišta – zanemarljivog značaja posla kojim sam se bavio. Zbog slepe mržnje albanske mafije u Briselu. Zbog povređenosti diplomatskih predstavništava i obaveštajnih agencija čije sam usluge uvredljivo omalovažavao. Kao da stresam prašinu sa odeće.

Iako su osumnjičeni više bili poznati po bezobzirnosti nego po velikodušnosti, nisam, ipak, mislio da se njihova netrpeljivost proteže čak do pokušaja ubistva, što je noćni prepad u diplomatskom *habitazione*-u u suštini bio.

Šta ako se varam? Ponovo sam osetio jezu koja je svedočila da se kristali leda u venama još nisu otopili? Kako ću bez ičije pomoći, otuđen od ljudi kao brodolomnik na pustom ostrvu, da se hvatam ukoštac sa čudovištima koja, kao u bajkama za decu, bljuju vatru na „zabludele“? Govorio sam to sebi bez ikakve malodušnosti. Ne zbog toga što mi je ponestala volja da saznam ko su nalogodavci i počinitelji ponoćnog napada, već zbog nesrazmere u snazi. Na jednoj strani pojedinac. Sićušan. Na drugoj aždaje koje gutaju pobunjene usamljenike kao kit planktone.

Ma koliko da je svest o tome pokrenula mehanizam razmišljanja, još sam bio u stanju zamrznutosti. Sa brojanice – na kojoj su kao biseri nanizani gradovi – krunila su se sećanja i uspomene. Uzalud sam prizivao u pomoć *Rondo Italiano*, koji nas je kroz mirisne zasade agruma pratio na putu po Siciliji. Katanija, Taormina, Mesina, Agrigento, Sirakuza, Palermo, Amalfijska obala, Pestum, *Mare Greco*⁴, Napuljski zaliv i Pompeja izgubili su stari sjaj.

Nisam, naravno, ništa zaboravio. *Arhimedovu tratoriju* u Sirakuzi, čija mi je slika, kao žigom, trajno utisnuta. Iako zbog toga neće iz sećanja iščeznuti, nije više – kao da je pokrivena skramom – blistala kao nekad. Poput restauratora koji su u napuštenim manastirima mistrijama strugali kreč sa fresaka kojim su ih prekrili varvari, promucuo sam kao da sam i sâm doživeo otkrovenje: „Ništa ne propada zauvek. Sve kad-tad vaskrsava.“

Jevrejima je bilo potrebno dve hiljade godina da se vrate u Jerusalim, ali su se naposletku vratili. Zadužbini kralja Milutina Bogorodici Ljeviškoj nije trebalo ni toliko vremena. Dovoljno je bilo šest i po stoleća da se pomoli iz vekovne tame. Kada je srpska vojska ušla u Prizren 1912. godine, crkva je još služila kao džamija. Pošto su nekoliko decenija kasnije uklonjeni malter i premazi kreča, na zidovima hrama vaskrsli su vladari i svetitelji koji su stotinama godina bili skriveni od očiju ljudi.

Ponavljao sam kao omađijan stih arapskog pesnika koji je u zid Crkve Bogorodice Ljeviške urezao nepoznati turski vojnik: „U zenici oka mog nastanila se tvoja lepota.“ Upravo tako sam ja doživljavao Italiju.

⁴ Grčko more. (Prim. lekt.)